

موانع و چالش‌های کلان اقتصادی پیش روی اجرای سند الگوی پیشرفت

حبیب محمودی چناری^۱*

ابوالقاسم محمودی^۲

بهرنگ کلانتری^۳

چکیده

ایران کشوری با امکانات بالقوه بزرگ اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، سیاسی و زیست محیطی است که رشد و توسعه آن در گروه رونق این شاخص هاست. اما از این بین و با توجه به شرایط فعلی کشور، بهبود شاخص‌های اقتصادی و توجه به اهرم‌های آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد. این پژوهش در راستای اهداف سند چشم‌انداز توسعه الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت و به منظور شناسایی چالش‌های اقتصادی پیش روی این سند انجام شده است. این پژوهش با رویکرد توصیفی-تحلیلی، با بررسی اسناد و نظرات کارشناسان حوزه اقتصاد و اقتصاد سیاسی، برنامه ریزی منطقه‌ای، اندیشمندان علوم سیاسی، روابط ملل، علوم اجتماعی، جغرافیا، محیط زیست و... مهم‌ترین چالش‌های کلان اقتصادی پیش روی اجرای سند الگوی اسلامی پیشرفت را؛ اقتصاد تک محصولی، رکود تورمی، فساد گسترده در اقتصاد دولتی، شکاف طبقاتی، بیکاری، غلبه اقتصاد دولتی و رقابت با بخش خصوصی، بحران‌های زیست محیطی، چالش‌های محیط کسب و کار، بحران شبکه‌های بانکی و تحریم‌های خارجی می‌داند. برای برون رفت از وضعیت کنونی، تکیه بر مبانی اندیشه‌ای اسلامی و بکارگیری گروه‌های فکری با روش طوفان مغزی در جهت تصمیم‌سازی و اتخاذ راهبردهای منطقی، با تطبیق الگوهای موفق خارجی، می‌تواند راهگشا باشد. در این خصوص لازم است در فرآیند تصمیم‌سازی و ارائه راهبرد، گروه‌های متخصص و ذینفعان هر حوزه مشارکت فعال داشته باشند.

کلیدواژه: چالش‌های اقتصادی، موانع و چالش‌ها، اقتصاد ایران، چالش‌های سند الگوی پیشرفت

۱. مقدمه

قدرت هر کشوری را در سطح جهان، اقتصاد آن کشور تعیین می‌کند و منابع ارزی بالای هر کشوری نیز قدرت چانه زنی و مانور مقامات آن کشور را در بین سایر دولتهای جهان ارتقا می‌دهد. کشور پهناور ایران به رغم برخورداری از یک غنای منابع طبیعی و دسترسی به منابع معدنی نفت و گاز، هنوز از نظر اقتصادی در زمره کشورهای توسعه یافته جهان به شمار نمی‌آید (جعفری و قنبری، ۱: ۱۳۹۶). پس از گذشت ۴ دهه از وقوع یک انقلاب بزرگ در ایران، شاخص‌های اقتصادی نشان می‌دهند که، اقتصاد ایران هنوز با معیارهای یک اقتصاد پویا و باثبات فاصله دارد. ایران

۱ - پژوهشگر دوره دکترای تخصصی برنامه ریزی محیطی دانشگاه تهران و کارشناس پژوهشی گروه مطالعات ناحیه‌ای جهاد دانشگاهی گیلان
Habib.mahmoodi@ut.ac.ir

۲ - پژوهشگر دوره دکترای تخصصی جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران، mahmoodi_ghasem@ut.ac.ir

۳ - پژوهشگر دوره دکترای تخصصی جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید بهشتی، kalantari.nima4@gmail.com

پس از گذر از یک انقلاب پرآشوب مردمی و پس از آن یک جنگ تمام عیار، هزینه های زیادی را برای ساخت و ساز و جبران عقب ماندگی های خود پرداخت کرده است. ایجاد زیرساخت ها و تلاش برای بهبود شاخص های رشد، هرچند در نوع خود بسیار مهم و قابل توجه است، ولی هنوز موانع بزرگی در این راه وجود دارد.

چند سالی است که موانع پیشرفت اقتصادی ایران چه در مقایسه جهانی و چه در سطح منطقه به مسئله و بحران رکود تورمی منجر گردیده و در سالهای اخیر به علت موفقیت نسبی در مهار تورم (حدوداً از ۳۰ به ۱۵ و ۱۱ درصد) به مسئله رکود و کساد غیر قابل تصور در اقتصاد ایران منتهی شده است (خبرگزاری اقتصاد تهران، ۱۳۹۵). مطالعات تجربی در زمینه رشد اقتصادی نشان دهنده رابطه معکوس آن با وفور منابع طبیعی است، به طوری که کشورهای با صادرات مبتنی بر منابع طبیعی بالا دارای رشد اقتصادی پایینی هستند (درگاهی، ۱۳۸۷: ۸).

در بررسی زیرساختهای اقتصادی ایران از آنجائی که سال های متمادی؛ شاخص های توسعه در ایران تحت تاثیر اقتصاد تک محصولی بوده، این امر سبب شده که ساختار بروکراتیک تشدید و عرصه اشتغال کم رونق باشد (جعفری و قنبری، ۱۳۹۶: ۱۲)

تاکنون اندیشمندان و محققان درباره چالشها و موانع پیشرفت اقتصاد ایران و نیز فرصتها و چشم انداز پیش روی آن از زوایای گوناگون بحث و بررسی های زیادی کرده اند و عوامل متعددی را در این باره برشمرده اند (جلویدی و احمدی، ۱۳۹۴: ۲۹) اما با وجود این بررسیها و پژوهشها، مشکلات و چالش ها بعضاً به قوت خود باقی است و یا برخی از آنها برطرف شده ولی موانع دیگر جای آن را گرفته است. در این مقاله در صدد بررسی و ذکر مهم ترین موانع و چالشهای پیش روی توسعه اقتصادی ایران به عنوان مانعی بر سر راه اجرای سند الگوی ایرانی- اسلامی پیشرفت در عصر حاضر می باشیم. در واقع آنچه که باید در این برهه حساس، که کشور با انواع چالش ها و مشکلات اقتصادی رو به رو است توجه کرد، شناخت مهم ترین این چالش ها و تلاش برای خروج از آنها با برنامه ریزی و سیاست گذاری های کوتاه و بلندت، منطقی، بومی و قابل اجرا می باشد. آنچه که در سند توسعه الگو ایرانی اسلامی پیشرفت برای توسعه کشور در نظر گرفته شده است، بدون شناخت موانع و چالش ها، ضمانت اجرایی نخواهد داشت. از مهم ترین و بنیادی ترین موانع ای که قابلیت اجرایی سند را به چالش می کشد، بحث وضعیت اقتصادی ایران است. بر این اساس سوال پژوهشی این تحقیق که ماهیت اکتشافی نیز خواهد داشت، به این شکل قابل طرح می باشد؛ مهم ترین موانع و چالش های اقتصادی پیش روی اجرای سند الگوی پیشرفت کدامند؟ و چه راهکارهایی برای بهبود اصلاح ساختار اقتصادی می توان در نظر گرفت؟

۲. مبانی نظریه ای و پیشینه تحقیق

امروز اقتصاد ایران با چالشهای زیادی روبرو است. بسیاری از آرمانهای انقلاب اسلامی هنوز بطور کامل تحقق نیافته و روند مورد انتظار در زمینه توسعه، با شرایط ایده آل فاصله دارد. بانک جهانی در گزارش اخیر خود با توجه به کاهش درآمدهای نفتی و آغاز تحریم های امریکا، به تشریح تحولات اقتصاد ایران پرداخته و میانگین رشد ۱,۴ درصدی را برای اقتصاد کشور طی سال های ۱۳۹۷ تا ۱۳۹۹ و بروز رشد منفی اقتصادی و تورم دو رقمی بالا را برای سالهای ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ پیش بینی کرده است. با کاهش مشارکت بخش نفت، رشد اقتصادی ایران در سال ۱۳۹۶ به ۳,۸ درصد رسید. همراه با افزایش نرخ ارز، افزایش تورم و تجدید تحریم ها، انتظار می رود که اقتصاد ایران تحت این تاثیرات منفی قرار گرفته و میانگین رشد اقتصادی آن طی سال ۱۳۹۷ و تا پایان دولت فعلی به میزان ۱,۴ درصد

کاهش یابد. بسته به میزان مختل شدن بخش تجارت و تاثیر اصلاحات اقتصادی داخلی، ریسک های قابل توجهی در رابطه با چشم انداز اقتصاد ایران وجود دارد (صندوق بین المللی پول و بانک جهانی، ۲۰۱۸: ۵).

به دنبال افت زیاد درآمدهای نفتی، رشد اقتصادی ایران در سال ۱۳۹۶ کاهش یافت. هرچند بخشی از طریق رشد ۴٫۴ درصدی بخش خدمات تامین شد. رشد بخشهای نفت، کشاورزی و خدمات به سطوح قبل از اعمال تحریم های سازمان ملل در سال ۲۰۱۲ رسیده، اما طی دو سال گذشته، برگشت قوی در بخش های کلیدی مانند ساختمان و خدمات بازرگانی، رستوران و هتل داری صورت نگرفت و به نظر می رسد همچنان در وضعیت کساد پساتحریم سال ۲۰۱۲، همراه با سرریز مشکلات بخش بانکی قرار دارند. بخش نفت و گاز رشد ۰٫۹ درصدی را در سال ۱۳۹۶ تجربه کرد که علت آن محدود شدن تولیدات بدلیل سهمیه بندی اوپک بود. همراه با افزایش درآمدهای نفتی و تسهیل نرخ رشد مصارف، مدیریت دولت باعث شد تا کسری بودجه دولت در سال ۱۳۹۶ به ۱٫۸ درصد برسد. مشابه سال ماقبل، کاهش درآمدهای دولت نسبت به مقادیر پیش بینی شده، موجب کاهش در این سال شد. درآمد ناشی از انتشار اوراق بدهی دولت با هدف تامین GDP هزینه های عمرانی، حدود ۵٫۵ درصد مالی، سهم بالای ۳٫۹ درصدی از درآمدهای دولت را در سال ۱۳۹۶ به خود اختصاص داد ولی در مقایسه با رقم مشابه ۱۹ درصد سال ۱۳۹۵، کمتر بود. در این میان انتظار می رود که بدلیل آغاز مجدد تحریم های امریکا در نوامبر ۲۰۱۸، همراه با کاهش صادرات نفت به ۵۰ درصد مقدار ۱۳۹۶، اقتصاد مسیر نزولی را در پیش بگیرد (گزارش بانک جهانی و صندوق جهانی پول، ۲۰۱۸: ۸).

اقتصاد ایران اقتصادی دولتی و متکی بر درآمدهای نفتی است که با انواع چالش های داخلی و بین المللی روبه رو می باشد. بررسی و شناخت این چالش ها، به متصدیان حوزه اقتصاد و اقتصاد سیاسی، مدیران ارشد دولتی، مدیران نظام بانکی در تصمیم سازی کمک خواهد کرد.

در زمینه موانع و چالش های اقتصادی ایران، مطالعه جامع ای که در آن عمده ترین چالش ها بصورت متمرکز مورد بررسی قرار گرفته باشند، وجود نداشته و یا اینکه در زمان انجام این پژوهش دسترسی به آن برای محقق امکان پذیر نبوده است. با این حال مطالعاتی بصورت مقاله و یا رساله ارشد و دکتری، انجام شده است که در اینجا به برخی از آنها اشاره می شود.

جعفری و قنبری، ۱۳۹۶ در پژوهشی با عنوان "موانع توسعه اقتصادی جمهوری اسلامی ایران" بیان می کنند که، کشور ایران به رغم برخورداری از یک غنای منابع طبیعی و دسترسی به منابع معدنی نفت و گاز، هنوز از نظر اقتصادی در زمره کشورهای توسعه یافته جهان به شمار نمی آید. تصویر تجارت خارجی و به ویژه صنعت نفت ایران، این نکته را نشان می دهد که تا علت توسعه نیافتگی مشخص و راه صحیح انتخاب نشود، هرگونه گشایشی در واردات، توسعه نیافتگی را عمیق تر می کند. تأثیر اقتصاد غیررسمی را نیز می توان در وابستگی شدید به رانتهای دولتی، به عنوان منبع اصلی درآمد مشاهده کرد. این وضعیت به نوبه خود مانع ظهور کشورهایی با توسعه پایدار شده و دولت و ملت نمی توانند در فعالیتهای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی به درستی سهمیم شده و یا حتی ملت نمی تواند دولت را در تنظیم حقوق، مسئولیتها و تکالیف اش مورد سوال قرار دهد و مادامی که درآمدهای نفتی ادامه دارد، دولتها تنها به آن دسته از تقاضاهای مردم پاسخ خواهند داد که برای حفظ قدرت و موقعیتشان ضروری باشد.

جاویدی و احمدی، ۱۳۹۴، در پژوهشی با عنوان "فرصتها، چالشها و موانع پیشرفت ایران" به موانع و چالشهای مطرح شده توسط کارشناسان و محققان اشاره داشته و سپس به ریشه اصلی این چالشها و موانع در سطح کلان

پرداخته اند. آنها معتقدند که راه حل سطحی برای مشکلات و چالشهای کشور سبب می شود که موانع موقتی برطرف شود؛ ولی در درازمدت نه تنها برخی از موانع هنوز باقی است، بلکه بعضاً موانع دیگر جای آن را گرفته است. نورانی و خسروشاهی، ۱۳۹۲، در پژوهشی با عنوان "منبع طبیعی نفت و پیشرفت اقتصادی ایران: چالشها و راهکارها" معتقداند؛ وضعیت پیشرفت اقتصادی کشورهای دارای منابع طبیعی (به ویژه نفت) حاکی از نامناسب بودن عملکرد آنها برخلاف دارا بودن چنین منابعی است. از ویژگیهای مربوط به اقتصاد این کشورها رشداقتصاد پایین، درجه پایین توسعه یافتگی، به کارگیری سیاستهای اقتصادی بعضاً ناکارآمد و توجیه ناپذیر(اقتصادی)، کیفیت پایین نهادها است، بنابراین استنباط اولیه این است که وجود منابع طبیعی دارای تأثیر دوجانبه بر اقتصاد و سطح رفاه کشورهای مالک این منابع می باشد. با عنایت به وجود چنین ویژگیهایی برای برخی کشورهای دارای منبع طبیعی نفت (به ویژه ایران) مهمترین دلایل توسعه نیافتگی که منتج از مقاله حاضر می باشند عبارت است از داشتن اقتصاد تک محصولی، داشتن نگاه غالب مصرفی نه سرمایه ای به درآمدهای ارزی حاصل از فروش نفت خام و ضعف در مدیریت صحیح درآمدهای نفتی.

درگاهی، ۱۳۸۷، در پژوهشی با عنوان "رونق نفتی و چالش های توسعه اقتصادی (با تأکید بر ساختار تجارت و کاهش رقابت پذیری اقتصاد ایران)، ابتدا مبانی نظری بحث "شومی منابع" مرور شده و نشان داده می شود که مهم ترین چالش توسعه اقتصادی ایران، کارکرد مکا نیزم هایی است که در بلندمدت موهبت منابع را تبدیل به شومی منابع می کند. سپس براساس برآورد معادلات بخش تجارت ایران، آثار رونق نفتی بر ساختار تجارت و رقابت پذیری اقتصاد ملی مورد بررسی قرار می گیرد. نتایج الگو حاکی از کاهش رقابت پذیری اقتصاد ایران در دوران رونق نفتی است، که به طور معناداری بر مقدار و ترکیب صادرات و واردات اثر می گذارد.

بررسی اسناد موجود در زمینه پیشینه علمی موضوع، نشان می دهد که مطالعه کاملی (جامع ای) که در آن به چالش های اقتصادی بصورت یک مجموعه و یکجا پرداخته شده باشد وجود نداشته و این شاید به خاطر گسترده بودن هر یک از مباحث و چالش های اقتصادی است که نیازمند توجه و مطالعات موشکافانه و عمیق دارد. هرچند این نکته را نباید فراموش کرد که مطالعات انجام گرفته در ارتباط با چالش های اقتصادی، بسیار عمیق و موفق بوده است. در این مقاله هدف بررسی و ارائه چارچوبی از تمام چالش های پیش روی اقتصاد ایران، از طریق بررسی اسناد-کتاب، مقالات، پایان نامه ها، روزنامه و هفته نامه ها- نظرکارشناسان و ... می باشد که به نوعی نقطه عطف این پژوهش را شکل می دهد. چرا که چنین کاری بصورت جامع آن هم در راستای اهداف یک سند مهم و ملی (الگوی پیشرفت) کمتر انجام گرفته است.

۳. روش تحقیق

این پژوهش از نظر هدف کاربردی، با رویکرد توصیفی-تحلیلی، روش گردآوری داده ها اسنادی است، در این پژوهش که یک مطالعه مروری است، تلاش می شود تا با بررسی اسناد موجود و شرایط فعلی کشور، مهم ترین چالش های اقتصادی ایران بررسی و مشخص گردد. از آنجایی که اسناد موجود در این زمینه بسیار گسترده بوده، تلاش شد تا حد ممکن، هر سندی که در ارتباط با موضوع بحث در دسترس قرار داشته، بررسی شود. در این پژوهش چالش های اقتصادی ایران در قالب دو محور و بصورت چالش های درون مرزی و برون مرزی در حوزه

اقتصاد بررسی شد. لازم به توضیح است که مطالعه همه چالش‌ها با جوانب و جزئیات در محدوده این پژوهش امکان پذیر نبوده و تنها، بطور کلی به آنها اشاره شده است.

۴. موانع و چالش‌های کلان اقتصادی ایران

مهم‌ترین موانع و چالش‌های کلان اقتصادی ایران کدامند؟ این پرسشی است که همواره مطرح بوده است. پاسخ درست و منطقی به این پرسش از آنجا ضروری می‌نماید که تجربه بشر تا به امروز بارها و بارها ثابت کرده است که اولین قدم برای درمان موثر هر بیماری تشخیص صحیح نوع و دلایل ابتلا به آن می‌باشد. هرچقدر این تشخیص صحیح‌تر و اصولی‌تر باشد درمان بیماری آسان‌تر و موثرتر خواهد بود. اقتصاد یک کشور هم از این امر جدا نیست به گونه‌ای که تلاش برای درمان آن بدون داشتن شناخت کافی از نوع مشکلات و چالش‌های پیش روی اقتصاد، کارآیی لازم را نخواهد داشت و بعضاً منجر به تحمیل عوارض جانبی دیگری برپیکره آن می‌شود (شاهی، ۱۳۹۴: ۸). شرایط امروز اقتصاد ایران، حقیقتاً در شان و جایگاه نظام مقدس جمهوری اسلامی نیست. نویسندگان در این مقاله مروری، قصد دارد با بررسی منابع و اسناد موجود، مهم‌ترین چالش‌ها و موانع پیش روی پیشرفت اقتصاد ایران را بیان کند که این عوامل بدون شک مانعی بزرگ بر سر راه سند الگوی پیشرفت نیز خواهند بود.

۱-۴. بزرگ بودن دولت، وجود رانت و رقابت بخش‌های دولتی، شبه-دولتی و خصوصی

دولت تصدی بسیاری از کارهای اقتصادی را در اختیار خویش دارد. از طرفی صاحب بخش بزرگی از منابع، و مصرف‌کننده آنها نیز می‌باشد. لذا در بخش خصوصی این احساس بوجود آمده که همواره یک رقیب قدرتمند که صاحب اختیارات و اقتدار وسیع است در مقابل او قرار دارد و می‌تواند با او به صورت ناسالم رقابت نماید. بزرگ بودن دولت باعث ضعیف شدن در سیاستگذاری، ایفای وظایف حکومتی، اعمال نظارت موثر و افزایش فساد می‌شود. این ضعف باعث می‌گردد چشم انداز آینده سرمایه‌گذاری در کشور برای سرمایه‌گذار نامشخص باشد و او نتواند تصمیمات درستی اتخاذ نماید. حتی اگر یک سرمایه‌گذار با پذیرش تمام این ریسک‌ها اقدام به سرمایه‌گذاری کند، به خاطر ضعف سیاستگذاری دولت در حمایت از تولید و متزلزل بودن سیاست‌گذاری‌ها و محترم شمرده نشدن قراردادهای نهائماً سرمایه‌گذار بدون تردید محکوم به ورشکستگی است (جعفری و قنبری، ۱۳۹۶).

در این عرصه و با این شرایط امکان توسعه فعالیت‌ها با محوریت بخش خصوصی بسیار دشوار شده است. به این جهت که بخش خصوصی اختلاف زیادی با بخش دولتی داشته، طوری که به دلیل بزرگی دولت امکان رقابت بنگاه‌های بخش خصوصی در کنار دولتی‌ها در بسیاری موارد وجود ندارد (روزنامه دنیای اقتصاد، ۱۳۹۶).

هر سال دولت در قانون بودجه جهت افزایش اشتغال، محرومیت زدایی، افزایش تولید و ... اقدام به پرداخت تسهیلات اعتباری با نرخهای بهره کم می‌نماید. در آئین نامه اجرای پرداخت اینگونه تسهیلات اشاره‌ای به دستگاههای نظارتی نشده است. به علت وجود روابط در اعطای این تسهیلات، معمولاً افراد فرصت طلب به دریافت اعتبارات بانکی برای مصرف در بخشهای غیرمولد و تورم‌زا توفیق می‌یابند. حضور دولت (به صورت مداخله‌گرایانه) در اقتصاد موجب شده است که شرکت‌های دولتی در متن اقتصاد و در رقابت با بخش خصوصی، در تخصیص اعتبارات به خود، اثرگذار باشند و عملاً فرصت بخش خصوصی را در توسعه فعالیت و حضور در بازار محدود سازد. در حال حاضر نه تنها پیشگیریهایی قانونی برای جلوگیری از پرداخت این نوع تسهیلات اعتباری صورت نگرفته، بلکه به علت عدم انضباط مالی موجب تشدید تورم گردیده و از طرفی واحدهایی که مستحق دریافت امکانات هستند از دسترسی به آنها محروم شده

اند(جعفری، قنبری، ۱۳۹۶: ۵۱) به واسطه تسلط اقتصاد دولتی، مشکلات اقتصادی افزایش می‌یابد. فعالیت‌هایی مانند گرفتن کمیسیون، خرید و فروش کالاهای سهمیه‌بندی شده، خرید و فروش اجاره‌نامه‌های واردات و صادرات، فعالیت‌های شبکه مالی غیررسمی بازار، فروش کالاها و خدمات دولتی به قیمتی بالاتر از حد تعیین شده و ... از پیامدهای انحصارات دولتی است.

۲-۴. نابرابری و شکاف طبقاتی

وقتی جامعه‌شناسان سخن از طبقه اجتماعی می‌گویند، به گروهی از افراد اشاره دارند که جایگاه مشابهی را در سلسله‌مراتب نظام اقتصادی و روابط تولید دارند. از این رو برخی از واژه‌های socioeconomic class / status استفاده می‌کنند. این جایگاه مشابه، بر پایه میزان درآمد، منزلت شغلی فرد و میزان دسترسی وی به ابزارهای قدرت سیاسی و شبکه توزیع امکانات اجتماعی قرار دارد. این سه پایه اصلی با سبک زندگی یک طبقه مانند نوع سخن‌گفتن، محله سکونت و وسعت واحد مسکونی، استفاده از اتومبیل‌های مدل بالا/پایین، نوع پوشش، نوع تفریحات و مانند آن که نشانه‌های یک طبقه است و همچنین با ویژگی‌های ملازم یک طبقه مانند ثبات/بی‌ثباتی در معاش، وضعیت تحصیلات و وضعیت بهداشت و درمان متفاوت است(مشرق نیوز، ۱۳۹۳).

نابرابری یکی از مسائل اقتصاد ایران است. بحث نابرابری در اقتصاد ایران را می‌توان به دو شکل نمایش داد. یکی از شاخص‌های اندازه‌گیری نابرابری در اقتصاد ضریب جینی یا شاخص نابرابری درآمدی که است شکاف طبقاتی را نشان می‌دهد. ضریب جینی ایران در سال ۱۳۹۵ معادل ۰,۳۹ بوده است. بررسی وضعیت کشورها از نظر ضریب جینی نشان می‌دهد کشورهای حوزه اسکاندیناوی با کمترین میزان نابرابری، ضریب جینی معادل ۰,۲۳ تا ۰,۲۵ دارند و برخی کشورهای آفریقای جنوبی با ضریب جینی بالاتر از ۰,۶۰ بیشترین نابرابری را به خود اختصاص داده‌اند. از این حیث ایران در میانه این طیف قرار دارد(ایرنا، ۱۳۹۶). عامل دیگر برای نمایش شکاف طبقاتی، نمایش فضایی این اختلاف در بستر جامعه و بحث اختلاف بر سر میزان درآمد است.

۳-۴. بالا بودن نرخ تورم

افزایش سطح عمومی قیمت‌ها تورم نامیده می‌شود. پدیده تورم به عنوان یکی از مهمترین چالش‌های اقتصاد ایران همواره در مرکز توجه محققین بوده است. آنچه به عنوان یک مشکل از آن یاد می‌شود، افزایش غیرقابل برگشت و مدام سطح عمومی قیمت‌هاست. فرآیندی که در آن ارزش پول ملی به صورت مداوم کاهش پیدا می‌کند. نرخ بالای تورم نشانه‌ای از بی‌ثباتی اقتصادی، ناکارایی سیاست‌های پولی، ناطمینانی در ارزش خالص فعلی پروژه‌ها، و انحراف انتخاب‌های اقتصادی می‌شود(آرمن و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۰۰). تورم یکی از متغیرهای اقتصادی است که بعد کلان آن به وسعت کل اقتصاد است. از این رو، یکی از اساسی‌ترین دغدغه‌های اقتصاددانان چه از بعد نظری و چه از بعد تجربی و سیاستی مسئله تورم است. در واقع، با توجه به پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی متعدد ناطمینانی در مورد تورم همچون فقر، توزیع نامتناسب درآمد و گسترش مفاسد مالی و جز اینها، غلبه بر انحرافات اثرگذار تورم یک وظیفه مهم و چالش برانگیز برای سیاست‌گذاران اقتصادی است(پورکاظمی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۴۶). آمارهای بانک مرکزی و مرکز آمار ایران حکایت از بالا بودن نرخ تورم دارد. تورم همچنان یکی از چالش‌های اقتصاد ایران است و دولت باید بتواند ضمن ایجاد رشد و رونق اقتصادی در سال جاری و سال‌های بعد، از جهش قیمت‌ها جلوگیری کند و ثبات را در شاخص‌های کلان اقتصادی حفظ کند. حل مشکلات ناشی از تورم همواره یکی از اهداف مهم برنامه‌های

توسعه کشور بوده است. دستیابی به نرخ تورم پایین و باثبات، مستلزم توانایی استفاده از ابزارهای مؤثر و کارا در امر سیاستگذاری اقتصادی است. از این رو، سیاستگذار اقتصادی باید درک صحیحی از وضعیت اقتصادی داشته باشد تا بتواند با پیش بینی دقیق، به تعدیل ابزارهای اقتصادی خود بپردازد (پورکاظمی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۴۶). نرخ تورم در مهر ماه سال ۱۳۹۷ طبق اعلام بانک مرکزی ۱۵,۱ درصد، شهریورماه ۱۳,۵ درصد، مردادماه ۱۱,۵ درصد، تیرماه ۱۰,۲ درصد، خرداد ماه ۹,۴ درصد، اردیبهشت ماه ۹,۱ درصد و فروردین ماه ۹,۲ درصد بوده است (روابط عمومی بانک مرکزی، ۱۳۹۷).

جدول نرخ تورم و شاخص ماهانه ایران در سال ۱۳۹۷

ماه	شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی	نرخ تورم
آبان	۱۵۳,۶	۱۸,۴
مهر	۱۴۸,۴	۱۵,۹
شهریور	۱۴۱,۹	۱۳,۵
مرداد	۱۳۳,۸	۱۱,۵
تیر	۱۲۶,۸	۱۰,۲
خرداد	۱۲۲,۶	۹,۴
اردیبهشت	۱۱۷,۵	۹,۱
ت		
فروردین	۱۱۵,۶	۹,۲

منبع؛ بانک مرکزی ایران، ۱۳۹۷

۴-۴. اقتصاد وابسته به نفت (اقتصاد تک محصولی)

نحوه تأمین مالی مخارج دولت و نحوه هزینه آن، اثر خالص مخارج دولت بر تولید و رشد اقتصادی در بلندمدت را تعیین می کند. در اقتصاد ایران بخش عمده ای از مخارج دولت توسط درآمدهای نفتی تأمین مالی شده است (جعفری و قنبری، ۱۳۹۶: ۵۵). افزایش قیمت نفت در سیکل جدید رونق نفتی اگرچه فرصت های بی بدیلی را پیش روی اقتصاد ایران قرار داده است، با این حال مهم ترین نگرانی، کارکرد مکانیزم هایی است که در بلندمدت موهبت منابع را تبدیل به شومی منابع می کنند.

در توزیع رانت نفتی، کارکرد دولت در حوزه تنظیم سیاست های اقتصاد کلان می تواند آثار متفاوتی بر اقتصاد داشته باشد، به طوری که ممکن است به جای تسهیل در امر کارایی تخصیص منابع و رفع کاستی های بازار، با تبدیل به اختلالات اقتصادی نه تنها در بلندمدت اثر مثبتی بر بهبود توزیع درآمد نداشته باشد بلکه رشد اقتصادی را نیز کاهش دهد. در اقتصاد ایران اثر افزایش درآمدهای نفتی بر افزایش تمرکز دولت بسیار مهم است (درگاهی، ۱۳۸۷: ۱۲). وابستگی به اقتصاد تک محصولی معمولاً با ضعف تولید داخلی همراه می شود. بدین معنا که تنوع اقلام وارداتی زیاد، ولی اقلام صادراتی بسیار محدود بوده و در این وضعیت، اقتصاد در شرایط آسیب پذیری بالایی قرار می گیرد. چنین اقتصادی می تواند دائماً در شرایط خاص، در معرض تحریم های اقتصادی و تحت کنترل تجارت خارجی کشور قرارگیرد (جعفری و قنبری، ۱۳۹۶: ۵۶).

۵-۴. بالا بودن نرخ بیکاری در جمعیت فعال

براساس نتایج طرح آمارگیری نیروی کار در بهار ۱۳۹۷، نرخ بیکاری برابر با ۱۲٫۱ درصد بوده است. بررسی نرخ بیکاری افراد ۱۰ ساله و بیش‌تر نشان می‌دهد که ۱۲٫۱ درصد از جمعیت فعال (شاغل و بیکار)، بیکار بوده‌اند. روند تغییرات این نرخ حاکی از آن است که این شاخص نسبت به بهار ۱۳۹۶ به میزان ۰٫۵ درصد کاهش داشته است و جمعیت بیکار کشور با ۴۴۹۵۸ نفر کاهش به ۳ میلیون و ۳۲۲ هزار نفر رسیده است. در بهار ۱۳۹۷، به میزان ۴۱٫۱ درصد جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر از نظر اقتصادی فعال بوده‌اند، یعنی در گروه شاغلان یا بیکاران قرار گرفته‌اند. بررسی تغییرات نرخ مشارکت اقتصادی حاکی از آن است که این نرخ نسبت به فصل مشابه در سال قبل (بهار ۱۳۹۶) ۰٫۵ درصد افزایش داشته است. جمعیت شاغلین ۱۰ ساله و بیش‌تر در این فصل ۲۴ میلیون و ۶۵ هزار نفر بوده که نسبت به فصل مشابه سال قبل ۷۵۶ هزار نفر افزایش داشته است. بررسی اشتغال در بخش‌های عمده اقتصادی نشان می‌دهد که در بهار ۱۳۹۷، بخش خدمات با ۵۰٫۱ درصد بیش‌ترین سهم اشتغال را به خود اختصاص داده است. در مراتب بعدی بخش‌های صنعت با ۳۱٫۲ درصد و کشاورزی با ۱۸٫۷ درصد قرار دارند. نرخ بیکاری جوانان ۱۵ تا ۲۹ ساله حاکی از آن است که ۲۵٫۵ درصد از فعالان این گروه سنی در بهار ۱۳۹۷ بیکار بوده‌اند. بررسی تغییرات فصلی نرخ بیکاری این افراد نشان می‌دهد، این نرخ نسبت به فصل مشابه در سال قبل (بهار ۱۳۹۶) ۰٫۹ درصد کاهش یافته است. بررسی سهم اشتغال ناقص نشان می‌دهد که در بهار ۱۳۹۷، ۱۰٫۲ درصد جمعیت شاغل، به دلایل اقتصادی (فصل غیرکاری، رکود کاری، پیدا نکردن کار با ساعت بیش‌تر و...) کم‌تر از ۴۴ ساعت در هفته کار کرده و آماده برای انجام کار اضافی بوده‌اند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۷). در مجموع با نرخ بیکاری ۱۲٫۱ درصد ایران شرایط خوبی از نظر اشتغال نداشته و این یک چالش مهم برای اقتصاد ایران تلقی می‌گردد.

۶-۴. چالش‌های نظام بانکی

در سالهای اخیر ناکارایی سیستم پولی- بانکی کشور در پشتیبانی صحیح از بخش واقعی اقتصاد کشور، مورد توجه و بحث قرار گرفته است؛ به نحوی که قطعاً یکی از محورهای کلیدی در اصلاح اقتصادی کشور، اصلاح سیستم پولی- بانکی کشور خواهد بود؛ چرا که این نظام نقش کلیدی در ثبات و کارایی محیط اقتصادی، حفظ ثبات سطح عمومی قیمت‌ها، پشتیبانی امور تولیدی و تسهیل رشد و توسعه اقتصادی کشور دارد؛ به طوری که کارایی و ثبات نظام پولی- بانکی، پشتیبان کارایی بخش واقعی اقتصاد بوده و برخلاف آن بی ثباتی و عدم کارایی نظام پولی- بانکی موجب بروز بی ثباتی و ناکارایی در بخش واقعی اقتصاد می‌شود. وظیفه اساسی نظام پولی- بانکی تجهیز منابع مالی و تخصیص بهینه آن در سیستم اقتصادی جهت پشتیبانی و تسهیل امور مصرفی و تولیدی و گسترش رفاه و توسعه اقتصادی است. در ایران به دلیل عدم گسترش مناسب بازارهای مالی، نقش نظام بانکی در تامین و تجهیز منابع مالی و تشویق سرمایه‌گذاران برای سرمایه‌گذاری بهینه و مطلوب منابع مالی و تسهیل رشد اقتصادی پررنگ‌تر بوده و در نتیجه از اهمیت بیشتری برخوردار است. در نتیجه باید بشدت مورد توجه باشد (زمان زاده، ۱۳۸۹: ۱۰).

نظام بانکی ایران، در سالهای اخیر با تنوعی از چالش‌ها روبرو بوده است. چالش‌های اصلی نظام بانکی مشتمل بر: افسارگسیختگی سود بانکی، شبهه غیر شرعی بودن عملیات بانکها، بدهکاران معوق، رشد مازاد برداشت بانکها، سوء تخصیص منابع به تولید، ضعف نظارت بانک مرکزی بر بانکها، مشکلات ساختار و تقسیم وظایف بانک، نواقص نظام‌های اطلاعاتی، نواقص در ابزارها و سیاستهای پولی و قوانین مداخله‌گر در امور بانک، می‌باشند (طالبی، ۱۳۹۵: ۱۳۱). از سوی دیگر عدم تنوع در ابزارهای تأمین مالی در بازار سرمایه و توجه عمده مشتریان به تأمین مالی در بازار پول؛ عدم وجود سیستم اعتبارسنجی و رتبه‌بندی اشخاص حقیقی و حقوقی؛ عدم تنوع در ابزارهای تأمین

مالی در بازار سرمایه؛ عدم توسعه و تعمیق بازار سرمایه و اتکا صرف به منابع بانکی؛ ضعف دانش مدیریت جریان نقدینگی واحدهای تولیدی؛ فقدان انگیزه کافی بنگاهها برای تأمین مالی از طریق بازار سرمایه به دلیل پایین بودن نرخ تسهیلات بانکی؛ کم بودن میزان سرمایه گذاری خارجی، بازارهای مالی توسعه نیافته؛ ضعف قانونی در ایجاد بستر مناسب برای توسعه روش های تأمین مالی، آزادی عمل پایین به دلیل چارچوبهای مقرراتی، و همچنین دخالت مستقیم دولت در عملکرد بانکها و تعیین دستوری نرخ سود و تعیین سقفهای اعتباری و تقسیم اعتبارات، برای آنها از دیگر معضلات نظام بانکی کشور، می باشند (دژپسند، ۱۳۹۲، ۱۹۱). به نظر میرسد مشکلات اساسی نظام پولی - بانکی کشور، در خارج از ساختار داخلی نظام بانکی و مربوط به روابط فیما بین دولت و نظام پولی - بانکی نهفته است که باید در اولویت اول قرار گرفته و اقدامات اصلاحی بر آن تمرکز یابد (زمان زاده، ۱۳۸۷: ۱۴). اقتصاددانان نقش سیستم مالی در رشد و توسعه را آنقدر با اهمیت می دانند که بدون معماری مناسب سیستم مالی و اجرایی دقیق آن شانس برای اثربخشی بخش مالی در توسعه کشورهای توسعه نیافته نمی بندند.

۷-۴. چالش های محیط کسب و کار در ایران

یکی از اساسی ترین چالش های چشم انداز اقتصاد ایران پدیده جهانی شدن است که در راستای آن برخورداری از صنعت رقابت پذیر برای اقتصاد اجتناب ناپذیر است. به نظر می رسد از اقدامات مهم و اساسی کشور در دستیابی به اهداف سند چشم انداز، بهبود فضای کسب و کار و رقابتی نمودن آن در کشور است. موانع کسب و کار اصطلاحاً به مجموعه عواملی اطلاق می شود که در راه ایجاد یا استمرار موفق یک فعالیت اقتصادی، مانع ایجاد کرده و مانع از سهولت انجام آن شود. «کسب و کار» به هر نوع فعالیت تکرار شونده و مشروع اقتصادی از قبیل تولید، خرید و فروش کالا و خدمات به قصد کسب منافع اقتصادی اطلاق می شود و «محیط کسب و کار» مجموعه عوامل موثر در اداره یا عملکرد بنگاه های تولیدی که در مدیریت بنگاه موثرند ولی خارج از کنترل مدیران بنگاه قرار دارند. بر اساس نظرسنجی صورت گرفته از ۲۶ هزار بنگاه در ۵۳ کشور در حال توسعه توسط بانک جهانی، موانع کسب و کار مورد نظرسنجی فعالان اقتصادی قرار گرفته است که "نااطمینانی نسبت به سیاستها" مهمترین مانع کسب و کار معرفی شده است. آفت این نا اطمینانی به این دلیل است که نااطمینانی نسبت به سیاستها، افق سرمایه گذاری را کوتاه مدت می کند و همین عامل زمینه ساز فعالیت های سوداگرانه است و نمی توان از کارآفرینان انتظار نوآوری و سرمایه گذاری بلندمدت داشت (بیگدلی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۱؛ احمدی، ۱۳۸۷: ۸؛ اشرافی و فهیمی فر، ۱۳۹۰: ۲۱). فضای کسب و کار از جمله شاخص های تعیین کننده وضعیت اقتصادی هر کشور است که با استناد به آن می توان به بررسی و تجزیه و تحلیل شرایط اقتصادی هر کشور پرداخت. محیط فضای کسب و کار در کشورها هرچقدر شفاف تر و رقابتی تر باشد، منجر به افزایش سلامت اقتصاد کشورها و اتخاذ سیاست های مطلوب شده و روند بهبودی شاخصهای اقتصادی را در پی خواهد داشت. در این راستا بررسی وضعیت شاخص های کسب و کار چه از نظر خرد و چه از نظر کلان و تبیین چالش های موجود می تواند در ایجاد و توسعه فضای کسب و کار در کشور مثمر ثمر باشد. تاثیر فضای کسب و کار مساعد، بر افزایش جذب سرمایه گذاری داخلی و خارجی، ایجاد اشتغال و رشد تولید ناخالص داخلی مشهود است (خبرگزاری شروع آنلاین، ۱۳۹۶).

از دیگر سو چالش های ملی و بین المللی فراروی بهبود فضای کسب و کار در ایران با استناد به گزارش های مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، پژوهش (مطالعه ملی) و گزارش ۲۰۱۵، محیط کسب و کار بانک جهانی (مطالعه بین المللی) بررسی شده است.

در این پژوهش نتایج ارزیابی ۲۸۸ تشکل اقتصادی از مولفه‌های تاثیرگذار بر فضای کسب‌وکار، نشان می‌دهد که «دریافت تسهیلات از بانک‌ها»، مهم‌ترین دغدغه فعالان اقتصادی در بخش خصوصی است. به گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، در حال حاضر بیش از ۱۲ هزار واحد صنعتی غیرفعال و نیمه فعال در کشور وجود دارد که بخشی از آنها به دلیل عدم تامین سرمایه در گردش، از گردونه رقابت خارج شده‌اند. بر اساس این گزارش، فعالان اقتصادی در بخش‌های مختلف صنعتی، معدنی، کشاورزی و تجارت مهم‌ترین چالش‌های محیط کسب و کار در ایران را ارزیابی و رتبه بندی نموده‌اند. نتایج این بررسی نشان می‌دهد مشکل دریافت تسهیلات از بانک‌ها بیشترین سهم را در میان سایر مولفه‌ها به خود اختصاص داده است. «ضعف بازار سرمایه در تامین مالی تولید و نرخ بالای تامین سرمایه از بازار غیررسمی» و «بی‌ثباتی در قیمت مواد اولیه» نیز به ترتیب نامساعدترین مولفه‌ها در فضای کسب‌وکار بوده‌اند که در رتبه دوم و سوم قرار گرفته‌اند.

از سوی دیگر، به دنبال افزایش مطالبات پیمانکاران بخش خصوصی از دولت طی سال‌های گذشته، فعالان اقتصادی معتقدند «بی‌تعهدی شرکت‌ها و موسسات دولتی به پرداخت به موقع بدهی خود به پیمانکاران» چهارمین مولفه در نامساعد شدن فضای کسب‌وکار است. در واقع ارزیابی‌ها نشان می‌دهد چهار عامل اصلی در سخت‌تر شدن فعالیت اقتصادی ریشه در مشکلات داخلی داشته است؛ به طوری که در مقابل این مشکلات فعالان اقتصادی به «اعمال تحریم‌های بین‌المللی علیه کشور» رتبه پنجم را اختصاص داده‌اند. «وجود مفاسد اقتصادی در بخش‌های مختلف» ششمین مولفه‌ای است که به اعتقاد فعالان اقتصادی منجر به نامساعد شدن فضای کسب‌وکار شده است.

بر اساس گزارش سازمان شفافیت بین‌الملل در مورد فساد، ایران در رتبه‌بندی این نهاد بین‌المللی از میان ۱۷۴ کشور، رتبه ۱۳۴ را کسب کرده است. به اعتقاد برخی از کارشناسان، وجود این سطح از فساد اداری و اقتصادی نشان‌دهنده ضعف سرمایه‌های اجتماعی در کشور است و باید در این زمینه فعالیت‌های بیشتری صورت گیرد. مواردی در زمینه «نرخ بالای بیمه اجباری»، «بی‌ثباتی قوانین و مقررات مربوط به تولید و سرمایه‌گذاری» و «ضعف دادسراها در رسیدگی موثر به شکایت‌ها و اجبار طرف‌های قرارداد به انجام تعهدات» به ترتیب در رتبه هفتم تا نهم قرار گرفته‌اند. «قیمت‌گذاری غیرمنطقی محصولات تولیدی توسط دولت» دهمین مولفه تاثیرگذار در نامساعد شدن فضای کسب‌وکار است. موضوعی که به اعتقاد فعالان اقتصادی در بخش خصوصی قدرت رقابت واقعی را از این بخش گرفته و دخالت در نحوه قیمت‌گذاری در نهایت منجر به از بین رفتن برندسازی در کشور شده است. «محدودیت قانون کار در تعدیل و جابه‌جایی نیروی کار»، «تولید کالاهای غیراستاندارد، تقلبی و عرضه نسبتاً بدون محدودیت آن به بازار»، «زیاد بودن تعطیلات رسمی»، «عرضه کالاهای خارجی قاچاق در بازار داخلی»، «برگشت چک‌های مشتریان و همکاران»، «موانع تعرفه‌ای صادرات محصولات و واردات مواد اولیه»، «تمایل مردم به خرید کالاهای خارجی و تقاضای کم برای محصولات ایرانی مشابه»، «ضعف نظام توزیع و مشکلات رساندن محصول به دست مصرف‌کننده»، «تعرفه پایین کالاهای وارداتی و رقابت غیرمنصفانه محصولات رقیب خارجی در بازار»، «ضعف زیرساخت‌های حمل‌ونقل» و «ضعف زیرساخت‌های تامین برق» دیگر مولفه‌هایی هستند که به اعتقاد تشکل‌های مشارکت‌کننده در فضای کسب‌وکار اختلال ایجاد کرده‌اند.

بر اساس پژوهشی که بانک جهانی در ارتباط با فضای کسب و کار در ایران انجام داده است، مهم‌ترین موانع بهبود فضای کسب و کار در ایران (بر اساس گزارش ۲۰۱۵ محیط کسب و کار بانک جهانی)، ایران از نظر سهولت فعالیت‌های اقتصادی و فضای کسب و کار رتبه ۱۳۰ در میان ۱۸۹ کشور جهان را کسب کرده است. شاخص فضای

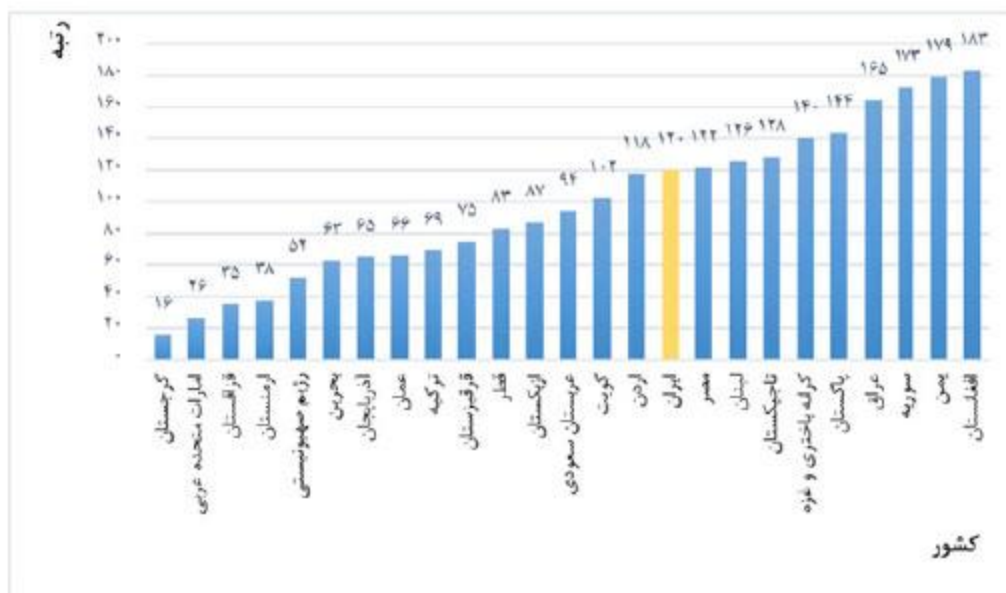
کسب و کار بر اساس ۱۰ زیرشاخص؛ آغاز کسب و کار، دریافت مجوز ساخت و ساز، هزینه دریافت اشتراک برق توسط شرکت‌ها، ثبت دارایی‌ها، کسب اعتبارات یا دریافت وام، حمایت از سرمایه‌گذاران، پرداخت مالیات، تجارت کالا در جهان، سهولت اجرای قراردادها و ورشکستگی و تعطیلی شرکت‌ها محاسبه می‌شود (بهرامی، ۱۳۸۷).

۴-۸. چالش‌های بین‌المللی فراروی فضای کسب و کار در ایران

در بعد خارجی فضای کسب و کار می‌توان به عواملی از قبیل، تحریم‌ها، عدم حضور مؤثر در پیمان‌های اقتصادی منطقه‌ای و جهانی، وضع تعرفه‌های سنگین دوجانبه با برخی کشورها یا بعضی کالاها، مشکلات بانکی و نقل و انتقال پول و عدم حضور رایزن‌های بازرگانی در بسیاری از کشورهای جهان و عدم فعالیت مؤثر آنها نام برد. تغلل در الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی، اثرات تخریبی زیادی بر اقتصاد و بازرگانی خارجی ما وارد کرده و یکی از عوامل مؤثر در نامناسب بودن فضای کسب و کار از بعد خارجی در کشور است. عدم حضور کشورمان در جمع کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی، اثرات نامطلوبی بر بازرگانی خارجی و ارتقای کیفیت محصولات داخلی می‌گذارد و همچنان اقتصاد و بازرگانی کشور را به صورت منفصل از جامعه جهانی نگه می‌دارد.

براساس گزارش بانک جهانی، رتبه کشورمان از نظر سهولت فضای کسب و کار در جهان و در سال ۲۰۱۷ و در بین ۱۹۰ کشور در رده ۱۲۰ قرار گرفته که هر چند نسبت به سال ۲۰۱۵، با ۳۲ پله صعود روبه‌رو شده است لیکن همچنان از ۱۱۹ کشور در این حوزه عقب‌تر بوده، علی‌الخصوص که از این حیث در بین کشورهای منطقه و حوزه سند چشم‌انداز نیز در جایگاه مناسبی قرار ندارد (گزارش بانک جهانی، ۲۰۱۷). در ذیل جداول مربوط به عوامل مربوط به سهولت فضای کسب و کار در ایران در مقایسه با کشورهای سند چشم‌انداز ارائه شده است.

نمودار رتبه ایران در گزارش انجام کسب‌وکار سال ۲۰۱۷ در مقایسه با کشورهای سند چشم‌انداز

مأخذ: سایت انجام کسب‌وکار بانک جهانی، سال ۲۰۱۷ (www.doingbusiness.org)

جدول مقایسه رتبه ایران در نماگرهای گزارش انجام کسب و کار با بهترین کشورهای سند چشم‌انداز

عنوان	۲۰۱۴	بازنگری ۲۰۱۴	۲۰۱۵	بازنگری ۲۰۱۵	۲۰۱۶	بازنگری ۲۰۱۶	۲۰۱۷	بهترین عملکرد کشورهای سند چشم‌انداز، ۲۰۱۷
رتبه کل	۱۵۲	۱۳۲	۱۳۰	۱۱۹	۱۱۸	۱۱۷	۱۲۰	گرجستان با رتبه ۱۶
شروع کسب و کار	۱۰۷	۷۰	۶۲	۸۲	۸۷	۹۷	۱۰۲	گرجستان (رتبه ۸ جهان)
اخذ مجوز ساخت و ساز	۱۶۹	۱۶۱	۱۷۲	۹۸	۶۹	۲۷	۲۷	امارات (رتبه ۴ جهان)
دسترسی به برق	۱۶۹	۱۱۹	۱۰۷	۹۴	۸۸	۹۰	۹۴	امارات (رتبه ۴ جهان)
ثبات مالکیت	۱۶۵	۱۵۹	۱۶۱	۸۹	۹۱	۸۵	۸۶	گرجستان (رتبه ۳ جهان)
اخذ اعتبارات	۸۶	۸۶	۸۶	۹۰	۹۷	۹۷	۱۰۱	گرجستان (رتبه ۷ جهان)
حمایت از سهام‌داران خرد	۱۴۷	۱۴۳	۱۵۴	۱۴۹	۱۵۰	۱۶۶	۱۶۵	قزاقستان (رتبه ۳ جهان)
پرداخت مالیات	۱۳۹	۱۱۸	۱۲۴	۱۲۲	۱۲۳	۹۹	۱۰۰	قطر امارات (رتبه ۱ جهان)
تجارت فرامرزی	۱۵۳	۱۳۵	۱۵۵	۱۶۶	۱۶۷	۱۷۱	۱۷۰	ارمنستان (رتبه ۴۸ جهان)
اجرای قراردادها	۵۱	۶۷	۶۶	۶۲	۶۲	۶۹	۷۰	قزاقستان (رتبه ۹ جهان)
ورشکستگی	۱۲۹	۱۳۷	۱۳۸	۱۳۷	۱۴۰	۱۵۵	۱۵۶	رژیم صهیونیستی (رتبه ۳۱ جهان)

مأخذ: سایت انجام کسب و کار بانک جهانی، سال ۲۰۱۷ (www.doing business.org)

۹-۴. چالش‌های زیست محیطی ایران

از مهم‌ترین چالش‌های زیستی محیطی که بر ساختار اقتصاد ایران بی‌تاثیر نیست باید به؛ مشکلات سوء مدیریت منابع آبی، آسیب دیدگی و فرسایش خاک، مشکلات تامین انرژی، آلودگی هوا، خسارت تنوع زیستی اشاره کرد (گری لويس، ۲۰۱۸: ۲۱).

۹-۴.۱. آب

آب از منابع تجدید شونده محسوب می‌شود. با این حال میزان آن محدود است و توزیع منابع آب نیز در سطح زمین متعادل نیست. با افزایش جمعیت و شتاب شهری شدن در جهان، مصرف آب نیز سیر تصاعدی داشته است و هر ساله به موازات استفاده بی‌رویه و کاهش کمیت آن، کیفیت این منابع ارزشمند نیز در نتیجه انتشار انواع آلاینده‌های شیمیایی، دفع پساب و فاضلاب‌ها و دیگر منابع آلوده‌کننده، غیرقابل استفاده شده و از چرخه مصرف خارج می‌شوند.

از سوی دیگر، با افزایش تقاضا در نتیجه رشد جمعیت و توسعه شهری نشینی، تأمین آب سالم و بهداشتی به عنوان یکی از مهم‌ترین چالش‌های جامعه جهانی در هزاره سوم در جهان مطرح شده است (پوراصغر و عسکری، ۱۳۹۴: ۱). مهمترین چالش زیست محیطی ایران بحران آب است (مخدوم، ۱۳۹۷: ۱). ایران به عنوان کشوری خشک یا نیمه خشک طبقه بندی می‌شود. بیش از یک چهارم همه خاک ایران را دو بیابان خشک و بی حاصل آن تشکیل می‌دهند. بیشتر الگوهای تغییر آب و هوا پیش بینی می‌کنند که در آینده نواحی خشک حتی خشک تر خواهند شد (لويس، ۲۰۱۸: ۱۳). البته مشکل آب ایران به معنای کمبود آب نیست؛ چرا که ایران مشکل کمبود آب ندارد، بلکه مشکل «مدیریت آب» و منابع آبی است. چه بسا که اگر منابع آب کشور به درستی مدیریت شود مشکل آب هم حل می‌شود (مخدوم، ۲۰۱۷: ۲). چالش منابع آب برای مصارف شرب، کشاورزی و صنعت چالش برانگیز خواهد

شد. به این دلیل، روند هشدار دهنده ای برای تنش و فشار منابع آب نیاز می باشد. با روندهای کنونی رشد، پیش بینی شده جمعیت ایران تا سال ۲۰۲۵، به ۹۰ میلیون نفر برسد. این تعداد جمعیت برای تامین تقاضای فزاینده خود به ۳۰ میلیارد متر مکعب آب اضافی دیگر در هر سال نیاز خواهد داشت (لوپس، ۲۰۱۸: ۵). مساله ای که اگر تامین نشود، مشکلات عدیده ای را بر سر راه مسیر رشد و توسعه ایران خواهد گذاشت و تمام برنامه ها و برنامه ریزی ها را مختل می کند.

چالش هایی که در حال حاضر مدیریت پایدار منابع آب در ایران در ابعاد داخلی و خارجی با آن روبروست از قرار زیر قابل تقسیم بندی هستند: کسری مخزن و بیلان منفی (اضافه برداشت) منابع آب زیرزمینی، تبعات اجتماعی پروژه های انتقال آب بین حوزه ای در نقاط مختلف کشور، تامین آب درازمدت کلانشهرهای ایران، مدیریت نامناسب منابع آب های سطحی. و در بعد خارجی؛ مهمترین اولویت ایران در بعد خارجی، تفاهم با همسایگان در مورد نحوه تعیین حقا به و ساز و کار مدیریت منابع آبی مشترک (سطحی و زیرزمینی) است (رسولی، ۱۳۹۷: ۳).

۲.۹-۴. آسیب دیدگی و فرسایش خاک

تهدید دوم در حوزه چالش های زیست محیطی مربوط به آسیب دیدگی و فرسایش خاک است (امینی نسب، ۱۳۸۳: ۱). خاک به عنوان منبع طبیعی تجدید ناپذیر، سرمایه ملی و بستر حیات، در معرض تخریب بسیارشدیدی قرار گرفته است. فرسایش خاک ناشی از دو منبع بیابان زایی و جنگل زدایی است. روندهای تغییر آب و هوا عامل بیابان زایی هستند. فشار جمعیت - با استفاده بیش از حد از آب - و چرای بی رویه نیز بیابان زایی را تشدید می کنند. برای مثال خاک زراعی ایران با سرعت ۲۰ برابر سریع تر از آنچه تشکیل می شود، از دست می رود و این مصادف است با زمانی که ایران برای تضمین غذا برای جمعیت بزرگ و در حال افزایش خود نیازمند افزایش تولید است، اما حاصلخیزی خاک این کشور با شیب تندی روبه کاهش می باشد (لوپس، ۲۰۱۸: ۱۱) آلودگی خاک ناشی از دفن زائدات شهری-صنعتی، شورشیدن خاک بر اثر مصرف نامعقول کودها، شخم های نامناسب زراعی، ازدست رفتن جنگل ها و پوشش های گیاهی، نامناسب بودن سیستم های آبیاری از عوامل عمده تخریب خاک ایران بشمار می روند (امینی نسب، ۱۳۸۳: ۵۳۷). نابودی خاک یعنی حذف کشاورزی و صنعت، و در نتیجه این امر سبب بحران های زیست محیطی و کاهش امنیت انسانی (توسعه پایدار) می گردد.

۳.۹-۴. مشکلات تامین انرژی

انرژی به عنوان نهاده ای مصرفی در همه بخش های اقتصادی (مرتضوی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱)، و یکی از مهم ترین نیازهای امروز بشر مطرح بوده و بسیاری از روابط و سیاست گذاری های کشورها تحت تاثیر آن و یا برای تنظیم عرضه و تقاضای آن صورت می پذیرد. بخش انرژی ایران به کلی به سوخت های فسیلی متکی است. در حال حاضر، مصرف انرژی و میزان سرانه تولید دی اکسید کربن (CO₂) ایران از جمله بالاترین ها در جهان است. این امر به افزایش جمعیت ایران و استفاده از ذخایر نفت و گاز طبیعی فراوان آن مربوط می شود. از سوی دیگر نباید اثر تخصیص یارانه بر قیمت حامل های انرژی را نادیده گرفت. چرا که باعث کاهش قیمت انرژی نسبت به سرانه جهانی و افزایش مصرف آن می شود. هرچند این یارانه ها هدف های اجتماعی مهمی داشته و در سه دهه گذشته باعث افزایش میانگین طول عمر، گسترش آموزش و پرورش، افزایش درآمدها منهای مالیات، شده است. اما امروز خود دولت از عان می کند که یارانه ها - به شکل کنونی آن - مشوق اتلاف منابع است و عدم کارایی را تشویق می کنند و تاثیر فراوانی در تولید دی

اکسید کربن دارند. این امر با توجه به وضعیت فعلی اقتصاد ایران، چندان مناسب نیست (لوپس، ۲۰۱۸: ۹) ارتباط بین مصرف انرژی و رشد اقتصادی، پیامدهای متعدد بسیار مهمی در جامعه می تواند داشته باشد. کشوری که وابستگی بالایی به انرژی دارد و مصرف انرژی یکی از اجزای مهم تشکیل دهنده رشد اقتصادی آن است باید سیاست های مناسبی در حوزه انرژی اتخاذ کند. زیرا هر شوک منفی در تامین و عرضه انرژی می تواند تاثیرات بسیار نامطلوبی بر رشد اقتصادی آن کشور داشته باشد (مرتضوی و همکاران، ۱۳۹۷: ۸)

۴-۹.۴. انواع آلودگی ها و بخصوص آلودگی هوا

در میان همه مسایل مربوط به محیط زیست ایران، تاثیر آلودگی هوا بر کیفیت زندگی احتمالاً آنی ترین، ملموس ترین و مشهود ترین تهدید است. آلودگی هوا در فضاهای بسته و روباز با تاثیر بر شاخص های روانی و فیزیولوژیک سلامتی افراد باعث خستگی و کاهش اثربخشی و کارایی فرد شده و در نتیجه کمیت و کیفیت کار و به عبارتی بهره وری نیروی شاغل کاهش می یابد. همچنین، در بخش کشاورزی سطح بالای شاخص های مهم آلودگی هوا و همچنین آزون بر روی محصولات کشاورزی قابل تامل است. انواعی از سرطان ها با آلاینده های هوا، ارتباط دارند که به گسترش هزینه ها در سیستم های مراقبت سلامت اثرمی گذارند. هزینه های مستقیم و غیرمستقیم آلودگی هوا به ویژه از نقطه نظر هزینه های سلامت اجتماعی خود به عنوان یک مانع در برابر رشد اقتصادی و در نتیجه توسعه ی پایدار یک کشور عمل می کند. بررسی ها نشان می دهد که هزینه های آلودگی هوا در ایران به طور سالانه ۲۰ میلیارد دلار است که معادل خرید ۲۰ هزار واگن برقی زیرزمینی یا تاسیس ۱۴۰ واحد صنعتی، ۶۰ استادیوم با ظرفیت ۵۰ هزار صندلی و ۹۰۰ پارک ۶۰ هکتاری است. درحقیقت هزینه های آلودگی هوا ۳ الی ۴ برابر بیشتر از بودجه توسعه ی دولتی است. در یک مطالعه ی هزینه های اقتصادی آلودگی داخل ساختمان و بیرون ساختمان، بانک جهانی اعلام کرده است که در سال ۲۰۱۳ ایران حدود ۲/۲ درصد تولید ناخالص داخلی (GDP) را برای هزینه های مرتبط با آلودگی هوا صرف کرده است (دانشگاه علوم پزشکی ایران، ۱۳۹۶). بطور کلی آلودگی هوا به اقتصاد ایران - به ویژه کشاورزی و حمل و نقل آن لطمه می زند. بهداشت و سلامت عمومی ایران را ضعیف می کند، نظام زیستی ایران - به ویژه جنگل ها و مراتع را تحت تاثیر قرار داده و به رابطه با همسایگان غربی ایران لطمه می زند.

۴-۹.۵. تخریب تنوع زیستی

اکوسیستم ها منشأ تولید و عرضه خدمات وسیعی برای جوامع انسانی در سرتاسر دنیا بوده و یکی از عناصر مهم برای تأمین رفاه اقتصادی و بهزیستی به شمار می آیند. امروزه، تلاش برای مدیریت صحیح و اصولی اکوسیستم ها، پیش شرط جلوگیری از بروز پیامدهای ناشی از سوء مدیریت آنها تلقی می شود. بررسی عملکرد بسیاری از نهادهای دست اندرکار حفاظت از محیط زیست در جهان در طی دهه های اخیر و از جمله در ایران، از این واقعیت حکایت دارد که تمرکز جهت گیریها و سیاستهای حفاظت از محیط زیست، بیشتر متکی بر اعمال سیاست های دستوری و ارشادی بوده و کمتر از رویکردهای اقتصادی که در چارچوب ابزارهای اقتصادی بیان می شوند، سود برده شده است. بنابراین استفاده از ابزارهای اقتصادی در کنار قوانین و مقررات می تواند نقش اساسی و تعیین کننده ای برای حفاظت از محیط زیست ایفا کند (دانشی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱). کشور ایران به دلیل تضادهای گسترده اقلیمی، پیشینه تاریخی زیستی و نیز توان بالای گونه زایی، زیستگاه های مساعدی را جهت استقرار گونه های متنوع گیاهی و جانوری پدید آورده است و وجود مناطقی مانند مناطق خزری، کویری، کوهستانی و گرمسیری حاشیه خلیج فارس

زیستگاههای متنوعی را فراهم آورده است که به نوبه خود بر تنوع زیستی ایران افزوده است. از بین رفتن تنوع بیولوژیکی یکی از مهمترین وحاد ترین مسائل مربوط به محیط زیست و توسعه است. با از بین رفتن هر یک از گونه های بیولوژیک، کشورهای درحال توسعه که اداره قسمت اعظم ثروت های بیولوژیکی جهان را بر عهده دارند، میزانی از ظرفیت و توان بالقوه خود را برای دست یافتن به یک توسعه منطقی و قابل قبول از دست می دهند. این کشورها از گیاهان وحشی مواد زیادی مانند روغنهای گیاهی، موم ها، فیبرها، شیرابه و نشاسته تولید می کنند. (موسسه آوای چیکوی کویر، ۱۳۹۲: ۱). ایران کشوری است سرشار از تنوع زیستی، که امروزه بشدت در معرض انقراض و نابودی هستند. تنوع زیستی کره زمین ارزش های اقتصادی غیر قابل محاسبه ای برای بشر به ارمغان آورده است که در بسیاری از موارد غیر قابل درک اند. به هر حال اگرچه درک تمامی ارزش های تنوع زیستی امری غیر ممکن، اما شکی نیست تنوع زیستی، پیرامون ما را فرا گرفته و بخش جدایی ناپذیر و حیاتی از زندگی انسان محسوب می شود (<http://cheeco.org>).

۱۰،۴. فساد در نظام اقتصادی ایران

بزرگترین آفتی که بعد از انقلاب اسلامی سیمپاشی نگردید، آفت ساختار اداری بوده و هست، ارادت سالاری در خلال این سالها بر بخشهای عظیمی از حوزه تصمیم گیری به صورت یک مشکل اساسی به چشم می خورد. در عرصه تصمیم سازی و مکانیسم اداری باتوجه به ساختار فرهنگی، شایسته سالاری و بایسته سالاری زبینه جمهوری اسلامی ایران خواهد بود. وقتی هدف داشتن کشوری پیشرفته باشد، الزاماً می بایست از مدیران متعهد و متخصص استفاده کرد (جعفری و قنبری، ۱۳۹۶، به نقل از جعفری، ۱۳۸۲: ۱۳۶). شرکت‌هایی که با ایران کار می‌کنند و یا آن‌هایی که برای سرمایه‌گذاری در این کشور برنامه‌ریزی کرده‌اند، با ریسک بسیار بالای فساد مواجهند. طی سالهای اخیر شاهد کشف و آشکار سازی موارد متعددی از مفاصد اقتصادی کلان در کشور بوده ایم. از طرف دیگر جایگاه کشور در شاخص های فساد منتشر شده توسط سازمان شفافیت بین الملل، مطلوب نیست (رحیمی بافقی، ۱۳۹۵: ۱) سیستم قدرتمندی از جانبداری‌های سیاسی، قوم و خویش پرستی و تبعیض‌ها در بعضی بخش‌های اقتصاد این کشور رخنه کرده است. پرداخت‌ها و رشوه‌های نامعمول معمولاً در ازای دریافت خدمات، مجوزها و یا قراردادهای عمومی دریافت می‌شود. با اینکه قوانین متعددی در این کشور وجود دارد که فساد را چه در بخش خصوصی و چه دولتی توبیخ و مجازات می‌کند اما این‌ها در عمل موثر نبوده و معافیت از مجازات‌ها به‌طور گسترده به‌کار گرفته می‌شود (www.sarpoosh.com). نامناسب بودن رتبه ایران در شفافیت اقتصادی به لحاظ شاخص ادراک فساد و میزان فساد اداری موضوعی است که سال‌هاست اقتصاد ایران را درگیر کرده است. اگرچه این موضوع ریشه های قدیمی و کهن در نظام اداری و اقتصاد ایران دارد، اما هرچه این بیماری بیشتر در اقتصاد ایران بماند، هدف بزرگ، یعنی جذب سرمایه های خارجی در راستای توسعه کشور به عقب می افتد. چرا که سرمایه گذار خارجی اولین ملاک خود را برای سرمایه گذاری در یک کشور، شفافیت و امنیت قرار می دهد.

۱۱،۴. تحریم‌ها

اعمال تحریم‌های مختلف بر اقتصاد ایران اثرات نامطلوبی بر تولید و رفاه اجتماعی خواهد داشت. تحریم اقتصادی در واقع دستکاری در روابط و همکاری های اقتصادی به منظور تامین اهداف سیاسی است. در واقع تحریم اقتصادی یک ابزار سیاست خارجی است که این امکان را فراهم می آورد که کشور یا کشورهایی، مقاصد سیاسی خود را نسبت به کشور هدف به هنگام بروز اختلاف اعمال کنند (مرزبان و استادزاد، ۱۳۹۴: ۲). ایران در بعد از انقلاب مورد تحریم

اقتصادی بوده است. تحریم های ایران اغلب یک جانبه و از سوی آمریکا صورت گرفته است. علاوه بر این در مورد برخی کالاها ایران مورد تحریم چند جانبه از سوی کشورهای داوطلب بوده است. کالاهای دو منظوره مهمترین مثال آن است. علاوه بر این در مورد برخی کالاهای دو منظوره ایران به طور غیررسمی مورد تحریم چندجانبه هم بوده است. مثلا از طرف گروه استرالیا فهرستی از کالاهای دو منظوره به ایران صادر نمی شود. البته موارد کالاهای دو منظوره آنقدر گسترده شده که تقریبا بسیاری از وسایل الکترونیکی را هم شامل شده است. در سالهای اخیر موج های تحریم از علم و فناوری (به ویژه در حوزه انرژی) به موج محدود ساختن سرمایه گذاری خارجی و تحریم بانکهای تجاری ایران پیوند خورد. علاوه بر این تحریم فراگیرتر مالی (شامل بانکها و بیمه ها، نقل و انتقال پول و فلزات گرانبها) به تحریم بانک مرکزی اضافه شد. در مرحله دیگر، تحریم به تجارت (یا اجبار به کاهش داوطلبانه خرید) نفت و مشتقات از ایران مبدل شد. پیش بینی های بعدی طراحی تحریم تجاری و لجستیکی است (حسینی، ۱۳۹۱). رشد و ترقی شاخص های اقتصادی در شرایط تحریم بسیار سخت و پرهزینه خواهد بود. این امر نیازمند توجه و مطالعه دقیق توانمندی ها برای مقابله با تحریم و اتخاذ تدابیر ضد تحریمی می باشد.

۵. مهم ترین خواستگاه مشکلات اقتصادی ایران

۱.۵. تمرکز گرایی

با توجه به ماهیت سیستم متمرکز الگوی حکومتی ایران؛ در حوزه اقتصاد، بودجه کشور توسط حکومت مرکزی تنظیم می گردد. به علاوه حساب اموال و دارایی ها و وجوه عمومی در دستگاه مرکزی نگهداری می شود. این نحوه متمرکز مدیریت سیاسی در کشور باعث می شود که، رقابت و پویایی داخلی از بین برود و همه منابع و امکانات در شهرهای اصلی متمرکز گردد. کارگزاران حکومتی در رده های استانی، شهرستانی و محلی به این واقعیت آگاهند که مرکز تصمیم گیری و تعیین سرنوشت آنها در تهران قرار دارد و برای تایید اندیشه های اجرایی و کنش های سازمانی خود به قوانین، آیین نامه ها و دستورالعمل های صادره از تهران نیازمندند.

۲.۵. حاکمیت فرهنگ قبیله ای در فرهنگ سیاسی ایران :

بسیاری از تحلیل گران معتقدند که حاکمیت فرهنگ قبیله ای بر جامعه ایران، مهر خود را بر پیشانی فرهنگ سیاسی ایران حک کرده است. به گفته دکتر سریع القلم یکی از ویژگی های اصلی فرهنگ قبیله ای اولویت دادن به منافع قومی و قبیله ای بر منافع ملی از سوی قبیله یا گروه سیاسی است که قدرت را به دست می گیرند و از نظر او این اصلی ترین موانعی است که باعث مشکلات اقتصادی می گردد، زیرا شرایط یکسان برای همه فراهم نمی آورد. همچنین دولت با حذف شرکت های خصوصی و در دست گرفتن اداره متمرکز اقتصاد، تاثیرات مکانی و فضایی را بر عرصه اقتصاد شکل می دهد.

۳.۵. تکیه بر درآمدهای نفتی.

با توجه به این که اقتصاد جمهوری اسلامی ایران مانند بر اساس منابع نفت و انرژی قرار دارد، تکیه بر منابع ارزی نفتی اجازه شکل گیری و استفاده از سایر منابع را نمی دهد. امروزه باید تاثیرات و پیامدهای مکانی و فضایی جهان گرایی و تجارت جهانی را نیز بر اندیشه حکومت در نظر گرفت که از منظر ژئواکونومیک بر اندیشه حکومت ج.ا.ا قابل

تحلیل است که مهمترین محور آن فعال شدن نقش منطقه ای و بین المللی ج.ا.ا با تکیه بر متغیرهای مکانی و فضایی است که روابط دوسویه ایجاد می کند.

۴،۵. عدم شفافیت در نظام اقتصادی ایران

نامناسب بودن رتبه ایران در شفافیت اقتصادی به لحاظ شاخص ادراک فساد و میزان فساد اداری موضوعی است که سال‌هاست اقتصاد ایران را درگیر کرده است. سیستم قدرتمندی از جانبداری‌های سیاسی، قوم و خویش‌پرستی و تبعیض‌ها در بعضی بخش‌های اقتصاد کشور رخنه کرده است. پرداخت‌ها و رشوه‌های نامعمول معمولاً در ازای دریافت خدمات، مجوزها و یا قراردادهای عمومی دریافت می‌شود. با اینکه قوانین متعددی در این کشور وجود دارد که فساد را چه در بخش خصوصی و چه دولتی توبیخ و مجازات می‌کند اما این‌ها در عمل موثر نبوده و معافیت از مجازات‌ها به‌طور گسترده به‌کار گرفته می‌شود

۷. جمع بندی، نتیجه گیری و پیشنهادات

همانطور که قبلاً نیز اشاره شد، اقتصاد ایران در حال حاضر با چالش‌های متعددی روبه‌رو می‌باشد. پرداختن به همه آنها و اشاره به جزئیات آن، در محدوده این مقاله نمی‌گنجد. به این خاطر، تلاش شد تا مهم‌ترین و چالشی‌ترین آنها بر اساس اسناد و نظرات کارشناسان حوزه‌های مختلف کشف و بررسی شود. در مجموع ۱۰ چالش و یا به تعبیری ابرچالش حوزه اقتصاد ایران، شناسایی و مطالعه گردید. در این خصوص تلاش شد تا به چالش‌ها از منظر محیط و فضای جغرافیایی، نگرینسته شود. بر این اساس، منشاء چالش‌ها در نظام اقتصادی ایران از دو محور چالش‌های دورن مرزی و برون مرزی بررسی شد. در بعد درون مرزی ۹ چالش با منشاء درونی، شامل؛ بزرگ بودن دولت، وجود رانت و رقابت بخش‌های دولتی، شبه-دولتی و خصوصی؛ نابرابری و شکاف طبقاتی؛ بالا بودن نرخ تورم؛ اقتصاد وابسته به نفت (اقتصاد تک محصولی)؛ بالا بودن نرخ بیکاری در جمعیت فعال؛ چالش‌های نظام بانکی؛ چالش‌های فراروی محیط کسب و کار؛ چالش‌های زیست محیطی؛ فساد در نظام اقتصادی ایران، شناسایی شدند. در بحث چالش‌ها با منشاء خارجی، تحریم مهم‌ترین عامل و بزرگترین چالش برای نظام اقتصادی ایران محسوب می‌شود که به نوعی بر سایر چالش‌ها نیز تاثیر گذار می‌باشد.

بطور کلی ساختار اقتصاد کشور دچار ضعف و نارسایی است و قوانین و مقررات جاری در آن، برای یک اقتصاد تولیدمحور و مبتنی بر فعالیت‌های سالم اقتصادی طراحی نشده و در یک چنین ساختار نامطلوبی فضای مناسبی برای تولید وجود ندارد. هر گونه حرکت و یا فرمانی هم که از سوی قوای سه‌گانه کشور برای اجرای اصلاحات اقتصادی در کشور صورت می‌گیرد یا صادر می‌شود چون در عمل رفع معایب اصلی ساختار اقتصادی کشور و در راس آن دولتی بودن اقتصاد را هدف نمی‌گیرد، نتایج عملی مناسبی را به دنبال نمی‌آورد. صاحب نظران حوزه اقتصاد اکنون یکی از مشکلات مهم اقتصاد ایران را کهولت در اقتصاد ایران و بخصوص کهولت زودرس می‌دانند که اگر به موقع درمان نشود می‌تواند اقتصاد ایران را وارد مرحله کهولت طبیعی کند که در این صورت درمان آن از راه‌های عادی ناممکن خواهد بود. آنها رفتارهای متعارض و سیاست‌های بی‌ثبات دولت در دهه اخیر در ایران را یکی از عوامل اصلی سوق دادن اقتصاد ایران به سوی کهولت دانسته و برای خروج اقتصاد ایران از مرحله کهولت، اصلاح رفتاری دولت را شرط لازم می‌دانند. در این راستا ضروری بنظر می‌رسد تا دولت برای بهبود شرایط و افزایش

رضایت عمومی و جلب اعتماد مردم، و همچنین افزایش پایگاه اجتماعی خود دست به تغییرات مهمی زند که منافع عموم را بیشتر تحت شعاع قرار دهد. هرچند ممکن است این تغییرات، تغییراتی بینادین و سخت باشد.

بر این اساس با توجه به اهداف سند الگوی چشم انداز که به عنوان یک سند فرادستی برای سال های آینده تدوین شده است، توجه به شرایط فعلی کشور را لازم و ضروری می نماید. به این معنی که هر آنچه در سند الگو برای سال های آتی در نظر گرفته شده است، زمانی محقق خواهد شد که شرایط مناسبی در راستای آن حکمفرما باشد. ایران کشوری در حال توسعه بوده و توجه به تمام ابعاد آن -ساختار سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و زیست محیطی- بدون شک مهم و ضروری است. اما بعد اقتصادی به جهت اینکه موتور و محرک تولید بوده، دارای اهمیت خاص تری می باشد. چرا که بخش بزرگی از جامعه ایران هنوز در تامین نیاز های اولیه خود با مشکل مواجهه بوده و ایجاد زمینه ای مناسب برای تامین آن ضروری بنظر می رسد. اقتصاد ایران در حال حاضر با چالش هایی رویه روست که در این مقاله به آنها اشاره شد. برای اینکه سند الگو در آینده بتواند در رسیدن به اهداف خود موفق باشد، باید ابتدا با توجه به واقعیت های موجود، بکوشد تا نواقص و کاستی ها را در نظر گرفته و با همکاری همه نهاد ها و سازمان ها، نسبت به رفع آنها اقدام نماید. چرا که اگر در این کار موفق شود، به بخشی از اهداف توسعه ای خود، که تامین زیرساخت برای توسعه است، دست یافته است. آنچه که می تواند به عنوان نتیجه نهایی این مقاله و راهبردی در راستای اهداف سند چشم انداز مطرح گردد، توجه به بحث اقتصاد و ابعاد مختلف آن می باشد. ضروری است که ابتدا بحث درآمدسرانه و منابع درآمدی در نظام جمهوری اسلامی ایران با تاکید بر جامعه انسانی، و در نظر گرفتن شان و منزلت انسان ها به دقت مورد بررسی قرار گرفته و مشکلات این حوزه رفع شود. یعنی اینکه در سند الگوی پیشرفت و در بحث مبانی آن توجه به نیازهای اساسی جامعه انسانی به دقت بررسی و راههای تامین آن مشخص گردد. این نکته اغراق آمیز نخواهد بود که انسان نیازمند به تعالی و بالندگی دست نمی بابد، مگر اینکه نیازش برطرف گردد. بر این مبنا برای رسیدن به آرمان سند در چشم انداز ۱۴۴۴، فراهم کردن بستری که در آن جامعه ای عاری از فقر و نابرابری و بی عدالتی زندگی می کند، ضروری بنظر می رسد. این مهم تنها از طریق تدوین یک الگوی اقتصادی، مبتنی بر آرمان های انقلاب و توجه به همه اقشار و ذینفعان میسر می گردد، که مبنای آن بر محور عدالت اقتصادی، کاهش فقر، مشارکت عمومی و شفافیت نظام اقتصادی استوار می باشد.

در این راستا برای بهبود شرایط فعلی کشور و بخصوص کاهش چالش های اقتصادی بر مبنای سند الگوی پیشرفت پیشنهاد می شود که:

- ۱- تقویت پشتوانه اجرایی و نظارتی سند الگو، بگونه ای که از سازوکار نظارتی قوی، متعهد و کاردان برخوردار باشد.
- ۲- تبدیل آرمانگرایی در سند الگو به واقعیت گرایی. اجرا سند الگو براساس واقعیت های موجود.
- ۳- تشکیل یک مجمع عمومی، شامل نهادها، سازمانها، ارگان های دولتی، خصوصی و بخصوص مشارکت مردم و ذینفعان در فرآیند اجرای سند الگو.
- ۴- هماهنگی همه دستگاهها و نهادها با ارائه بهترین عملکرد در شرایط وجود چالش ها و بخصوص تحریم ها.

۵- تشویق دولت برای کاهش تصدی گری در امور مختلف و تعویض اختیار در فرآیند ساختار سیاسی - اداری. تبدیل نقش مداخله گری دولت به تسهیلگری. دولت نباید معامله گر بلکه باید نقش نظارتی داشته و تسهیلگر امور باشد.

۶- سند الگو باید در راستای کاهش اختلاف طبقاتی بکوشد. این امر از طریق توانمندسازی منابع درآمدی گروه های اجتماعی ممکن می شود. براین اساس باید به ایجادزمینه های مختلف از جمله تخصیص اعتبارات خرد و کوچک، گروههای توانمند و جویای کار و بخصوص کارآفرینان را تشویق به تولید نماید. چراکه این کار زنجیره تولید را شکل داده، منجر به ایجاد اشتغال و درآمد می شود. از سوی دیگر نظام مالیاتی قوی ای شکل دهد که به تناسب افزایش درآمد، نرخ مالیات، کنترل کننده روند تصاعدی درآمدهای کلان دهک های بالای جامعه باشد.

۷- سازوکاری تعبیه گردد که از طریق آن فرآیند سرمایه گذاری و فضای کسب وکار برای فعالیت های تولیدی از جانب سرمایه گزاران داخلی و خارجی فراهم گردد.

۸- زمینه برای تنوع بخشی به منابع تولید ارز و درآمد کشور را متنوع سازد. اقتصاد ایران بر محور نفت و متعلقات آن می چرخد. این یک اقتصاد و منبع درآمدی کاملا شکننده و پر ریسک است. باید در سند به سمت منابع درآمدی ارزآور غیر نفتی حرکت کرد. گردشگری و فعالیت های کشاورزی و همچنین صنایع دارویی گیاهی زمینه های خوبی در این راستاها می باشند.

۹- هر برنامه و ایده ای که در زمینه توسعه در راستای سندالگو و یا سایر برنامه ها مطرح می شود، عاری از زمینه های زیست محیطی نیست و نخواهد بود. پس لازم است که تمام جنبه های زیست محیطی به دقت بررسی و جوانب آن مورد توجه باشد. محیط زیست ایران در عصر حاضر بشدت شکننده بوده و نیازمند توجه ویژه می باشد. قبل از هرکاری باید ارزیابی زیست محیطی دقیقی از اوضاع کشور در تمام زمینه ها داشته باشد.

۱۰- در سند الگو، شفافیت اداری، باید به نهایت حد ممکن برسد. بروکراسی اداری کاهش و اعتماد عمومی را جلب کرده، فساد در اقتصاد دولتی به حداقل برسد، نظام بانکی شفاف شده و از اختیار دولت خارج گردد. چراکه در شرایط فعلی بانک ها اختیار و قدرت چندانی ندارند و همواره باسیاست های دستوری مدیریت می شوند. هرچقدر نظام پولی و مالی از حالت دولتی خارج شود، رانت و فساد، اقتصاد زیر میزی و زیر زمینی کاهش خواهد یافت. سند الگو باید از چنان اقتدار و صلابتی برخوردار باشد که بتواند با فساد مبارزه کرده همواره به دنبال احقاق حقوق مردم باشد. موفقیت هر سندی را مردم و ذینفعان مشخص می کنند. پس سندالگو باید از طرف مردم ارزیابی شود. بنظر این کار بصورت یک نظر سنجی عمومی می تواند برگزار شود و از آنجا خواسته شود تا نظر خود را در این ارتباط که سند الگوی تا چه میزان نیازها و اهداف آنها را در خود دیده است و چقدر به آنها در رسیدن به اهداف زندگی شان کمک می کند، بیان کنند. این امر سبب مسئولیت پذیری و مشارکت در اهداف سند از سوی مردم را تقویت می کند.

منابع

۱. احمدی، سید وحید؛ بررسی مقایسه ای شاخص های فضای کسب و کار در ایران و جهان، ۱۳۸۷؛ مجموعه پژوهشهای اقتصادی، اداره بررسیها و سیاستهای اقتصادی بانک مرکزی ج.ا.؛ سال ۱۳۸۷

۲. آرمن، سید عزیز، قربان نژاد، مجتبی، وحید کفیلی، ۱۳۹۵، نگاهی دوباره به تورم در ایران، رویکرد VARX، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات اقتصادی کاربردی ایران، سال ششم، شماره ۲۲، تابستان ۱۳۹۶، ۱۲۱-۱۹، DOI:10.22084/AES.1882
۳. اشرفی، یکتا و فاطمه فهیمی فر؛ بررسی شاخص های بهبود فضای کسب و کار با تاکید بر جایگاه ایران؛ ماهنامه بررسی مسائل و سیاستهای اقتصادی، مجله اقتصادی، سال یازدهم، شماره ۱۱، بهمن ۱۳۹۰
۴. امینی نسب سیدمهدی، ۱۳۸۳، چالش های مدیریت منابع خاک به عنوان سرمایه ملی، با تاکید بر راهکارهای پیشگیری از اتلاف آن، همایش روشهای پیشگیری از اتلاف منابع ملی، فرهنگستان علوم مهندسی، دور ۱.
۵. بیگدلی، وحید، سیاح، سیدامیر، موسی شهبازی، زهرا نعیمی، ۱۳۹۰، پایش محیط کسب و کار ایران در بهار ۱۳۹۰؛ دفتر مطالعات محیط کسب و کار مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی؛ مهرماه ۱۳۹۰.
۶. پوراصغر سناچین، فرزاد و مصطفی عسکری، ۱۳۹۴، چالش های مدیریت منابع آب ایران در برنامه ششم توسعه کشور، سیزدهمین همایش ملی ارزیابی اثرات محیط زیستی ایران، تهران، انجمن ارزیابی محیط زیست ایران، <https://www.civilica.com>
۷. پورکاظمی محمدحسین، بیرانوند امین، دلفان محبوبه، ۱۳۹۴، تعیین عوامل تأثیرگذار بر تورم و طراحی سیستم هشداردهنده تورم شدید برای اقتصاد ایران فصلنامه پژوهش ها و سیاست های اقتصادی سال بیست و سوم، شماره ۷۶، زمستان ۱۳۹۴، صفحات ۱۶۶-۱۴۵.
۸. جاویدی، رقیه، احمدی، محمد رضا، ۱۳۹۴، پیشرفت ایران، گذشته، حال، آینده، چهارمین کنفرانس الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت، سی او سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴، فرصت ها، چالش ها، و موانع پیشرفت ایران.
۹. حسینی، شمس الدین، ۱۳۹۲، اقتصاد ایران همراه با تحریم، با تاکید بر عملکرد سال ۱۳۹۱، فصلنامه سیاست های مالی و اقتصادی، ویژه نامه کارنامه اقتصادی دولت، سال یکم، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۲، صفحات ۲۰-۵.
۱۰. خبرگزاری اقتصادآنلاین، ۱۳۹۶، موانع کسب و کار در ایران، بخش کارآفرینی و مدیریت، کد خبر ۱۹۵۰۷۵، <https://www.eghtesadonline.com>
۱۱. خبرگزاری ایرنا، ۱۳۹۶، چالش مهم اقتصادی پیش روی دولت دوازدهم، کد خبر: ۹۶۰۲۳۱۲۰۴۷۸، کد خبرنگار: ۷۱۴۶۴:
۱۲. خبرگزاری تابناک، ۱۳۹۶، شکاف طبقاتی در ایران، کمتر از آمریکا و روسیه، کد خبر: ۷۷۰۶۳۸، تاریخ انتشار: ۱۴ بهمن ۱۳۹۶، ساعت: ۱۲:۳ دقیقه عصر.
۱۳. خبرگزاری شروع، ۱۳۹۶، چالش های سه گانه توسعه کسب و کار، کد خبر: ۱۹۵۵۰
۱۴. خبرگزاری مشرق نیوز، ۱۳۹۴، مهمترین مشکل اقتصاد ایران، شکاف طبقاتی جامعه آمریکا؛ آتش زیر خاکستر در بحران های اجتماعی، نویسنده، مصطفی شاهی، تاریخ انتشار: شنبه ۹ خرداد ۱۳۹۴، کد خبر ۳۴۵۲۳، تاریخ انتشار: ۲ مهر ۱۳۹۳ - ۲۳:۰۵
۱۵. درگاهی حسن، ۱۳۹۷، رونق نفتی و چالشهای توسعه اقتصادی (با تأکید بر ساختار تجارت و کاهش رقابت پذیری اقتصاد ایران، خبرگزاری اقتصاد نیوز. کد خبر: ۲۲۷۲۵۵)
۱۶. رسولی، محمد بهنام، ۱۳۹۷، نج چالش عمده پیش روی مدیریت پایدار منابع آب در ایران، شرکت مهندسی مشاور آبانگاه.
۱۷. زمانزاده، حمید (۱۳۸۷)، اولویت شناسی اصلاح ساختار نظام پولی - بانکی کشور. روزنامه دنیای اقتصاد. شماره ۱۶۷۹.
۱۸. زمانزاده، حمید (۱۳۸۹)، طرح تحول نظام بانکی، از شناسایی ریشه معضلات تا ارائه راهبرد اصلاحی، تازه های اقتصاد. شماره ۱۳۰

۱۹. سالاری، ابودر، ۱۳۹۰؛ بررسی تاثیر نظام مالیاتی بر فضای کسب و کار؛ ماهنامه بررسی مسائل و سیاستهای اقتصادی، مجله اقتصادی، سال یازدهم، شماره های ۹ و ۱۰، آذر و دی ۱۳۹۰
۲۰. طالبی، محمد، ۱۳۹۵، شناسایی و ارزیابی عوامل مؤثر بر چالش های نظام بانکی ایران، نشریه علمی - پژوهشی بهبود مدیریت، سال دهم، شماره ۳، پیاپی ۳۳، پاییز ۱۳۹۵
۲۱. گری لوییس، ۲۰۱۸، چالش های زیست محیطی در ایران، سخنرانی هماهنگ کننده مقیم سازمان ملل متحد و نماینده مقیم برنامه توسعه ملل متحد در جمهوری اسلامی ایران، گردهمایی بنیاد میراث ایران و بنیاد میراث حیات وحش ایرانی، انجمن سلطنتی جغرافیایی، لندن، ۱۸ ژانویه ۲۰۱۸.
۲۲. مرزبان، حسین، استادزاد، علی حسین، ۱۳۹۴، تاثیر تحریم های اقتصادی بر تولید و رفاه اجتماعی ایران: رهیافتی از الگوی رشد تعمیم یافته تصادفی، مقاله ۲، دوره ۲۰، شماره ۶۳، تابستان ۱۳۹۴، صفحه ۶۹-۳۷، شناسه دیجیتال DOI: (10.22054/IJER.2015.4093
۲۳. مرکز آمار ایران، درگاه ملی آمار، ۱۳۹۷، www.amar.org.ir، نتایج تفضلی آمار اشتغال و بیکاری، بهار ۱۳۹۷.
۲۴. مظفری خامنه، فرشید (۱۳۸۹)، امنیت سرمایه گذاری و رشد اقتصادی، ماهنامه تدبیر، ش ۱۲۰
۲۵. یار احمدی، رسول، ۱۳۹۶، مدیر مرکز تحقیقات آلودگی هوای دانشگاه علوم پزشکی ایران، گزارش اثرات و پیامدهای اقتصادی و اجتماعی آلودگی هوا توسط رییس مرکز تحقیقات آلودگی هوا، پایگاه اطلاع رسانی دانشگاه علوم پزشکی ایران، <http://iums.ac.ir>